

WERONIKA KAMIŃSKA, AGATA WRONA, ROZALIA SOWISZ,
KAROLINA JASZCZUK, KAROLINA ROZWAŁKA, HALINA LIPIŃSKA,
AGNIESZKA KĘPKOWICZ, WOJCIECH LIPIŃSKI,
MAŁGORZATA SZYMAŃSKA

POTENCJAŁ PRZYRODNICZY I KULTUROWY A ROZWÓJ TURYSTYCZNY GMINY WOJSŁAWICE

WSTĘP

W Polsce specyfiką obszarów wiejskich jest odmienny od miast sposób użytkowania ziemi, zabudowania terenu czy wykorzystanie zieleni. Obszary te zajmują ponad 93% powierzchni kraju i skupiają prawie 15 milionów mieszkańców¹, co szczególnie wymaga wielostronnego podejścia do problematyki rozwoju obszarów wiejskich². Przez wiele lat schemat ewolucji przestrzeni wiejskiej zakładał jednofunkcyjność jej rozwoju w kierunku produkcji rolniczej, a rozwój społeczno-gospodarczy hamowany był (i jest) przez wiele niekorzystnych czynników, do których zaliczyć należy m.in. bezrobocie, depopulację, niski poziom kapitału ludzkiego i społecznego, gorsze uwarunkowania przyrodnicze czy niski poziom rozwoju infrastruktury technicznej³. Obecnie trend ten zmienia się w kierunku wielofunkcyjnego kształtowania i rozwoju obszarów wiejskich zgodnie z założeniami zrównoważonego rozwoju (Dz.U. 2001 nr 62, poz. 627), zwracając szczególną uwagę na racjonalne

¹ J. Bański, *Współczesny rozwój obszarów wiejskich – wybrane procesy społeczne i ekonomiczne*, „Woda–Środowisko–Obszary Wiejskie” 2008, t. 8, z. 1(22), s. 7–28.

² A. Bielska, A. Kupidura, *Kształtowanie przestrzeni na obszarach wiejskich*, Warszawa 2013; K. Heffner, *Kierunki zmian w przestrzeni wiejskiej Polski – wpisywanie się w przestrzeń wsi europejskiej*, [w:] *Polityka spójności UE a rozwój obszarów wiejskich. Stare problemy i nowe wyzwania*, red. W. Kamińska, K. Heffner, Warszawa 2014, s. 37–58.

³ M. Stanny, *Przestrzenne różnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa 2013.

wykorzystanie zasobów przestrzeni danej gminy wiejskiej, ale przede wszystkim na poprawę warunków życia (poprzez poprawę sytuacji mieszkaniowej, zarobkowej, dostęp do usług i dóbr publicznych), oraz pamiętając, że nowe warunki nie mogą odbiegać od obecnego poziomu rozwoju cywilizacyjnego i powinny zaspokajać potrzeby mieszkańców. W celu ukierunkowania jej działalności istotne jest dalekosiężne planowanie jej rozwoju, a właściwie wybrane kierunki powinny w konsekwencji doprowadzić do kształtowania środowiska przyjaznego mieszkańcom, inwestorom oraz turystom⁴.

Z ogólnodostępnych badań naukowych⁵ jasno wynika, iż rozwój gmin warunkowany jest zarówno przez czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Szeroko rozumiane przekształcenia przestrzeni wiejskiej powinny opierać się na ich właściwym rozpoznaniu oraz określeniu czynników stymulujących i ograniczających⁶. Odejście od dominującej roli rolnictwa na wsi i wpłatanie w jej terytorium uzupełniających funkcji prowadzi do wielofunkcyjnego ich rozwoju, dla której rozwój społeczno-gospodarczy, jak i stwarzanie pozarolniczych miejsc pracy jest tak samo ważne, jak modernizacja rolnictwa⁷. Należy przy tym pamiętać, że zaplanowane zmiany powinny być realizowane z uwzględnieniem zarówno uwarunkowań prawnych, ekonomicznych, społecznych, jak i przyrodniczych⁸. Wszystkie zmiany muszą być zgodne z szeroko rozumianym ładem przestrzennym oraz strzec daną przestrzeń przed dysharmonią i dewastacją⁹. Wprowadzanie nowatorskich, odmiennych funkcji powinno być prawidłowo wkomponowane w tradycyjną działalność rolniczą¹⁰. Najwłaściwszy tor działań to rozwój równoważący dziedzinę społeczną, gospodarczą i środowiskową, odbywający się bez degradacji środowiska i zatracenia wiejskiego charakteru przestrzeni wiejskich oraz tworzenia się konfliktów przestrzennych, związanych z występowaniem na tych samych terenach wielu odmiennych, często nieznanych wcześniej funkcji¹¹.

⁴ M. Bogusz, *Turystyka jako czynnik wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, „Turystyka i Rozwój Regionalny” 2022, vol. 18, s. 23–30.

⁵ A. Kupidura, *Kształtowanie przestrzeni wiejskiej a koncepcja zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Wartość krajobrazu. Rozwój przestrzeni obszarów wiejskich*, (red. A. Kupidura, M. Łuczewski, P. Kupidura, Warszawa 2011, s. 14–19.

⁶ M. Feltynowski, *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*, Warszawa 2009.

⁷ J. Jóźwik, *Rozwój działalności turystycznej na obszarach wiejskich w Polsce*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia” 2019, vol. 74, s. 257–279.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Planowanie rozwoju przestrzeni wiejskiej*, red. K. Kurowska, M. Gwiaździska-Goraj, (Studia Obszarów Wiejskich, t. 29), Warszawa 2012, s. 7–8.

¹⁰ M. Feltynowski, *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*, Warszawa 2009.

¹¹ *Ibidem*.

Mając powyższe na uwadze, przeprowadzono szereg analiz i zaproponowano kierunki rozwoju gminy Wojsławice w oparciu na jej walorach przyrodniczych i kulturowych, ze szczególnym zwróceniem uwagi na gospodarkę turystyczną.

STAN BADAŃ – ROLA TURYSTYKI W ROZWOJU GMIN

Tereny wiejskie nie stanowią jedynie pustych, bezwartościowych przestrzeni rozdzielających obszary miejskie. Są one obdarzone wieloma cennymi zasobami determinującymi nie tylko rozwój rolnictwa, najbardziej powszechny kierunek rozwoju wsi, ale także rozwój turystyki¹². To właśnie turystyka wiejska jest jedną z najlepszych metod pobudzenia rozwoju społeczno-gospodarczego tych obszarów¹³. Na obszarze wielu z nich można odnaleźć interesujące walory kulturowe, przyrodnicze i krajobrazowe, które są bardzo atrakcyjne pod względem turystycznym¹⁴. Stwarza to możliwość oferowania różnorodnych i ciekawych usług typu: agroturystyka czy turystyka wiejska. Działalność taka może przynosić wiele korzyści zarówno mieszkańcom wsi, jak i miast. Rozwojowi wiejskich gmin w kierunku turystyki sprzyja m.in.: duża leśistość, występowanie zbiorników wodnych, terenów objętych ochroną, naturalny i urozmaicony krajobraz oraz cenne zasoby kulturowe i historyczne¹⁵. Ponadto potencjał ten umacnia coraz większe zainteresowanie wsią ze strony mieszkańców miast, którzy zmęczeni wielkomiejskością i zgiełkiem wybierają te tereny do spędzania wolnego czasu¹⁶. Należy jednak pamiętać, iż rozwój turystyki na obszarach wiejskich nie dokona się bez odpowiedniego wyposażenia tych obszarów w infrastrukturę, typowo turystyczną oraz ogólnego przeznaczenia. Do infrastruktury *stricte* turystycznej zaliczamy: bazę noclegową, punkty gastronomiczne, komunikację oraz obiekty uzupełniające (towarzyszące). Drugą ważną kwestią warunkującą rozwój turystyki wiejskiej jest inicjatywa oraz wsparcie ze strony władz samorządowych¹⁷ oraz odpowiednia

¹² A. Balińska, I. Sikorska-Wolak, *Turystyka wiejska szansą rozwoju wschodnich terenów przygranicznych na przykładzie wybranych gmin*, wyd. SGGW, Warszawa. 2009.

¹³ M. Działuły, T. Shmatkovska, S. Petrukha, N. Zatsepina, S. Rogach, N. Petrukha, *Rural agritourism in the system of rural development: A case study of Ukraine*, „Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development” 2021, Vol. 21, Iss. 3, s. 333–343.

¹⁴ A. Balińska, *Wiejska turystyka kulturowa w kontekście teorii rozwoju endogenicznego*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2019, Iss. 3(97), s. 24–33.

¹⁵ H. Lipińska, A. Psiuk, R. Kornas, E. Stamirowska-Krzaczek, W. Lipiński, M. Goliasz, *Obszary chronione a turystyka na przykładzie koncepcji zagospodarowania zalewu w Majdanie Sopotkim*, [w:] *Rola obszarów chronionych w rozwoju edukacji, turystyki i gospodarki*, red. B. Sawicki, M. Harasimiuk, Warszawa 2014, s. 247–257.

¹⁶ M. Sosnowska, M. Iwanek, *Oferta turystyczna wsi tematycznych a potrzeby turystów na przykładzie wsi powiatu hrubieszowskiego*, „Agronomy Science” 2021, t. 76, nr 3, s. 15–31.

¹⁷ M. Więckowski, *Obszary o funkcjach turystycznych*, [w:] *Planowanie przestrzenne w gminach*, red. P. Śleszyński, T. Komornicki, J. Solon, M. Więckowski, Warszawa 2012, s. 107–126.

promocja turystyczna¹⁸. Warto przypomnieć, że obecna promocja służy nie tylko udostępnianiu i odkrywaniu istniejących zasobów, ale jest to także swoiste, celowe działanie w kierunku budowania wizerunku miejscowości oraz zrównoważonego zarządzania zasobami przyrodniczymi czy kulturowymi¹⁹. Zachowane bogactwo kulturowe i przyrodnicze jest bowiem częstym celem wyjazdów urlopowych. Małe, ciche wiejskie miejscowości zachęcają turystów chcących poznać historię, tradycję i kulturę ludową regionu, nie bez znaczenia jest możliwość bezpośredniego obcowania z przyrodą. Jednak ważnym aspektem dla wypoczywających – poza pięknem krajobrazu²⁰ i dobrze zorganizowaną infrastrukturą turystyczną – jest dostosowany do ich potrzeb system transportowo-komunikacyjny. Stanowi on dla wielu miejscowości i gmin poważne wyzwanie, stąd niezwykle ważną rolę pełnią lokalne przedsięwzięcia²¹. Nie mniej jednak dla wielu gmin turystyka wiejska, jak i agroturystyka są ciekawą alternatywą pozarolniczego rozwoju obszarów wiejskich²².

METODYKA PRACY

Przygotowanie opracowania obejmowało trzy etapy: przygotowawczy, analiz terenu opracowania oraz wypracowanie głównych założeń i wytycznych do propozycji kierunków rozwoju gminy Wojsławice. Podczas prac przygotowawczych (etap I) przestudiowano i zapoznano się z literaturą z zakresu uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, w tym roli turystyki w rozwoju gmin. Zapoznano się z materiałami ikonograficznymi i kartograficznymi oraz z dokumentami: *Strategia Rozwoju Gminy Wojsławice na lata 2021–2027*²³ i *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*²⁴. Przeprowadzono wywiady ze studentami PANS w Chełmie pochodzącymi z gminy Wojsławice, wizję terenową oraz przygotowano dokumentację fotograficzną.

W etapie II przeprowadzono szereg analiz, z których wnioski były pomocne w opracowaniu wytycznych projektowych. W ramach uwarunkowań zewnętrznych

¹⁸ M. Bednarek-Szczepańska, Rola podmiotów lokalnych w rozwoju turystyki wiejskiej na wybranych obszarach Lubelszczyzny, (Studia Obszarów Wiejskich, t. 23), Warszawa 2010, s. 7–33.

¹⁹ A.M. Tomczyk, M. Ewertowski, *Oddziaływanie wybranych form turystyki na środowisko przyrodnicze – przegląd metod badań*, [w:] *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, red. Z. Młynarczyk, A. Zajadacz, Poznań 2008.

²⁰ *Ibidem*, s. 14–19.

²¹ *Ibidem*, s. 7–33.

²² A. Balińska, J. Zawadka, *Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich*, „*Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*” 2013, nr 102, s. 127–143.

²³ *Strategia rozwoju gminy Wojsławice na lata 2021–2027 z perspektywą do roku 2030*.

²⁴ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego* przyjęte Uchwałą nr XLI/159/2001 Rady Gminy w Wojsławicach z dnia 29 grudnia 2001 r.

pod uwagę wzięto infrastrukturę drogową i położenie względem innych ośrodków, a także powiązania sąsiedzkie oraz potencjał sąsiadujących gmin przydatny w rozwoju gminy Wojsławice. Wśród uwarunkowań wewnętrznych analizowano warunki przyrodnicze, a w tym glebowe, wodne oraz klimatyczne; rozmieszczenie lasów, walory krajobrazowe oraz obszary i obiekty chronione. Wykonano także analizę funkcjonalno-przestrzenną, komunikacji, dokumentów planistycznych, demograficzną, potrzeb użytkowników, zabudowy, powiązań z otoczeniem oraz stanu własnościowego terenu. Studia literaturowe i analizy terenu pozwoliły na opracowanie charakterystyki gminy Wojsławice. Główne założenia i wytyczne do propozycji kierunków rozwoju gminy Wojsławice były przedmiotem badań prowadzonych w ramach etapu III. Wytyczne do kierunków rozwoju gminy, szczególnie w kierunku turystyki, oparto na jej potencjale przyrodniczym i kulturowym.

CHARAKTERYSTYKA TERENU OPRACOWANIA

Gmina Wojsławice położona jest we wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie chełmskim (ryc. 1). Stolica gminy – Wojsławice – leży w widłach rzek Wojsławki i Barbarki, na terenie malowniczych Działów Grabowieckich. Teren otaczający miejscowość jest niejednolity pod względem pionowego ukształtowania powierzchni, różnica między poziomem łąk a jego najwyższymi punktami (Białą i Mamczyną Górą, 260 m n.p.m.) wynosi 39 m. Gmina Wojsławice położona jest na pograniczu zlewni rzeki Bug i Wieprz²⁵. Północno-wschodnia część gminy leży w zlewni rzeki Wełnianki – dopływu Bugu. Pozostała część gminy, tj. środkowa i zachodnia, w zlewni rzeki Wieprz. Fragmenty południowej części gminy znajdują się w zlewni rzeki Wolicy.

²⁵ J. Górak, *Wojsławice miasteczko rolnicze Ziemi Chełmskiej*, praca doktorska (cz. 1), Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1966.

Ryc. 1. Położenie gminy Wojsławice na tle powiatu chełmskiego i województwa lubelskiego²⁶

Aktualna powierzchnia gminy wynosi: 11 046 ha. Gminę tworzą 23 miejscowości, w których utworzono 26 sołectw. Liczba mieszkańców wynosi 3651 mieszkańców, z czego 50,0% stanowią kobiety, a 50,0% mężczyźni. W latach 2002–2021 liczba mieszkańców zmalała o 18,4%. Średnia wieku wynosi 43,0 lata i jest porównywalna do średniego wieku mieszkańców województwa lubelskiego oraz porównywalna

²⁶ https://wojslawice.com/wp-content/uploads/2022/02/zal.-3-studium-tekst-uwarunkowania_do-wylozenia.pdf

do średniego wieku mieszkańców całej Polski. Gmina Wojsławice ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -57. W wieku produkcyjnym jest 60,4% mieszkańców gminy Wojsławice, 15,6% w wieku przedprodukcyjnym, a 24,0% w wieku poprodukcyjnym²⁷.

UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE – POWIĄZANIA SĄSIEDZKIE

Gmina Wojsławice graniczy z kilkoma gminami, na których terenie znajdują się różnorodne atrakcje turystyczne. Otwiera to możliwości zwiedzania, spędzania aktywnie czasu bądź odpoczynku nie tylko w omawianej gminie, ale także w sąsiednich, a dokładniej w gminie Leśniowice, Żmudź, Kraśniczyn, Białopole, Grabowiec oraz Uchanie. Na terenie wymienionych gmin znajdują się obiekty, na które warto zwrócić uwagę ze względu na ich wartość historyczną; niektóre z nich zachowały się od 1800 roku. Warto również wspomnieć o licznych zabytkach wpisanych do krajowego rejestru zabytków, m.in. są to zespoły dworskie bądź pozostałości zamkowe. Do jednej z liczniejszych grup zaliczyć należy obiekty sakralne, niektóre z nich mają dużą wartość historyczną oraz cmentarze, mogiły i kapliczki przydrożne. W najbliższej okolicy gminy Wojsławice znajdują się również rezerваты przyrody oraz pomniki przyrody. Jednakże warto zwrócić uwagę na znajdujący się 30 km na wschód od miejscowości Wojsławice Strzelecki Park Krajobrazowy. Pozostając przy omawianiu najbliższej okolicy gminy, warto wspomnieć, że na jej terenie oraz terenie gmin Leśniowice, Żmudź oraz Dorohusk znajdują się trasy dla turystyki rowerowej, pozwalające na odkrywanie piękna natury okolicznych miejscowości.

Oprócz tras rowerowych są także trasy piesze. Jedną z dodatkowych aktywności, którą można uprawiać w okolicach gminy Wojsławice, jest jazda konna. Należy również wskazać, że obszar ten obfituje w liczne zbiorniki wodne, które w ciepłe dni są udostępniane jako kąpieliska, gdzie można wypożyczyć np. rowerki wodne. Znajdują się tutaj również różnorodne zbiorniki retencyjne, a z niektórych z nich mogą korzystać wędkarze.

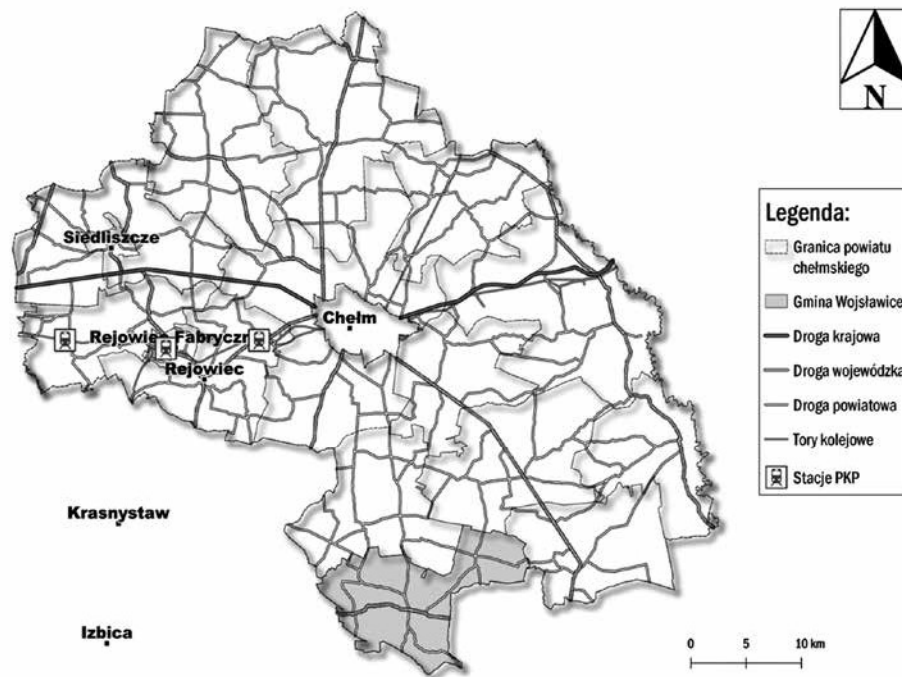
ANALIZA KOMUNIKACYJNA

Najbliżej położonym w linii prostej miastem jest Krasnystaw (stolica powiatu krasnostawskiego) – w odległości ok. 14 km. Odległość do miasta Chełma wynosi ok. 16 km, natomiast do stolicy województwa Lublina ok. 62 km. Gmina położona

²⁷ GUS, 31.12.2021.

jest peryferyjnie w stosunku do głównych tras komunikacyjnych województwa lubelskiego. Przez jej obszar przebiega droga wojewódzka nr 846 relacji Krasnystaw–Hrubieszów, drogi powiatowe oraz gminne (ryc. 2).

Ryc. 2. Analiza powiązań komunikacyjnych gminy Wojsławice z innymi ośrodkami

Źródło: opracowanie W. Kamińska

UKŁAD FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNY GMINY – UŻYTKOWANIE ZIEMI

Wojsławice są gminą typowo rolniczą²⁸, użytki rolne stanowią przeszło 77% gruntów, co wiąże się bezpośrednio z dużym udziałem powierzchniowym gleb o wysokich klasach bonitacyjnych i wysokiej przydatności rolniczej. Zatem przeważa funkcja rolnicza. Na terenie opracowania dominują gleby wytworzone na lessach. Wśród gruntów ornych przeważają gleby klasy bonitacyjnej IIIa (ok. 28%), następnie IIIb (ok. 27%), IVa (ok. 19%), IVb (ok. 5%) i II (ok. 6%). Udział pozostałych klas (I, V, VI i VIz) łącznie nie przekracza 15% (tab. 1). Około 20% stanowią lasy i tereny

²⁸ J. Górak, *Wojsławice miasteczko rolnicze Ziemi Chełmskiej*, op. cit.

Tabela 1. Wykorzystanie gruntów w gminie Wojsławice²⁹

Kierunek wykorzystania gruntów		Powierzchnia [ha]	% udziału w powierzchni gminy
Powierzchnia ogółem		11043,3	100,00
Użytki rolne	razem	8534,1	77,20
	grunty rolne	7015,2	63,50
	sady	109,0	1,00
	łąki trwałe i pastwiska	1108,0	10,00
	grunty rolne zabudowane	263,9	2,40
	grunty pod stawami	2,0	0,02
	grunty pod rowami	36,0	0,30
Grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione		2117,5	19,20
Grunty pod wodami		11,8	0,10
Grunty zabudowane i zurbanizowane	razem	359,0	3,30
	tereny mieszkaniowe	7,3	0,10
	tereny przemysłowe	3,9	0,03
	tereny rekreacji i wypoczynku	2,7	0,02
	tereny komunikacyjne	326,9	3,00
	inne tereny zurbanizowane	18,2	0,20
Nieużytki		20,9	0,20

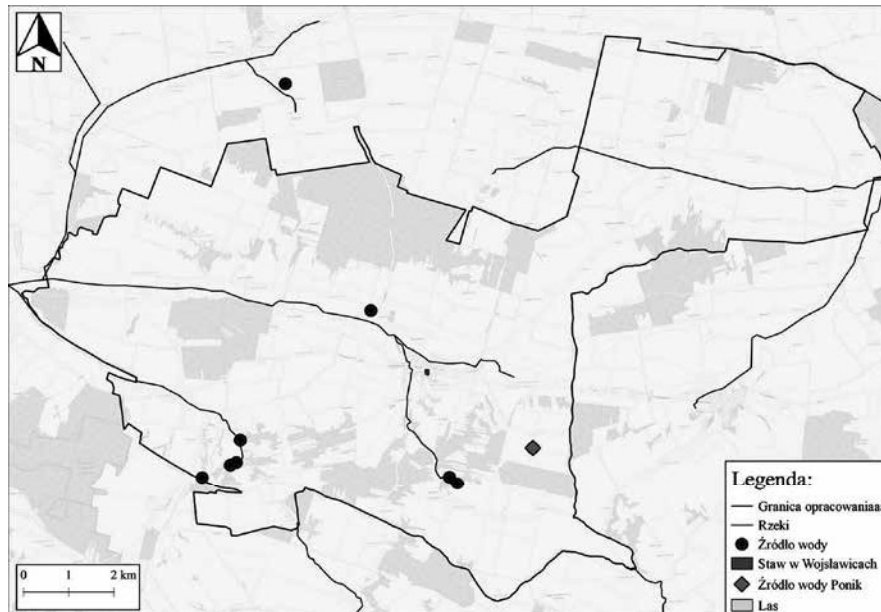
ROZMIESZCZENIE LASÓW W GMINIE WOJSŁAWICE

Istotny element struktury przestrzennej gminy Wojsławice stanowią lasy, zajmują one powierzchnię ok. 2049,3 ha, w tym blisko 50% to lasy będące własnością Skarbu Państwa. Lesistość na terenie gminy wynosi 18,5%. Są to lasy świeże, z przewagą takich gatunków drzew, jak: grab, brzoza, dąb, sosna, osika czy świerk. Większe skupiska lasów położone są w północnej części gminy. Zachowały się w nich fragmenty naturalnych drzewostanów bukowych. Lasy sosnowe i mieszane rosną w okolicach wsi Huta i Nowy Majdan. Na terenie gminy Wojsławice, a także w jej bezpośrednim sąsiedztwie, nie występują duże aglomeracje miejskie ani zakłady przemysłowe, które istotnie wpływałyby na jakość lasów (ryc. 4).

Bardzo ważnym walorem przyrodniczym gminy są wody. Główną rzeką jest Wojsławka (ryc. 5). Cechą charakterystyczną tej rzeki są szerokie, zmeliorowane doliny bez wyraźnych przejść w stronę wysoczyzny, jest ona w znacznym stopniu uregulowana. Kolejna rzeka to Wełnianka. Duże odcinki rzeki są uregulowane. Dodatkowo na obszarze gminy występują źródła niewielkich cieków wodnych. Ewenementem jest ciek wodny o nazwie Ponik, który tworzą wody wypływające ze źródeł położonych na południowym skraju wsi Rozięcin. Ciek ten po przepłynięciu przez wieś zanika na jej północnym krańcu. Na terenie gminy (w miejscowości Wojsławice)

²⁹ Studium uwarunkowań i kierunków..., op. cit.

Ryc. 5. Struktura rozmieszczenia wód na terenie gminy Wojsławice

Źródło: opracowanie W. Kamińska na podstawie SUIKZP Gminy Wojsławice

KLIMAT

Odnosząc się natomiast do warunków pogodowych, należy stwierdzić, że średnia temperatura powietrza wynosi ok. 7–8°C. Najniższe notowane temperatury wynoszą ok. -28–29°C, natomiast najwyższe ok. +34°C. Średnia amplituda roczna temperatury mieści się w przedziale ok. 20,0–22,5°C. Średnia roczna suma usłonecznienia, czyli bezchmurnego nieba, wynosi ok. 1600 h. Średnia roczna suma opadów kształtuje się w granicach 450–500 mm. Pokrywa śnieżna zalega średnio w ok. 40–50 dni w roku. Okres wegetacyjny wynosi ponad 200 dni w roku. Wiatry wieją najczęściej z sektora zachodniego (ok. 30–35% – śr. roczna) oraz południowego (ok. 20–25%).

Na terenie gminy występuje znaczne zróżnicowanie klimatów lokalnych modyfikowanych przez rzeźbę terenu, wody, zagospodarowanie terenu, roślinność. Najkorzystniejsze warunki termiczno-wilgotnościowe i solarne występują na zboczach o ekspozycji południowej, południowo-wschodniej i południowo-zachodniej oraz na terenach wyniesionych, dostatecznie przewietrzanych. Niekorzystne warunki klimatu lokalnego występują w dolinach rzek i obniżeniach terenowych o płytkim

zaleganiu wód gruntowych. Następuje tu akumulacja oziębionego powietrza, mają miejsce częste inwersje termiczne, przymrozki i mgły.

WALORY KRAJOBRAZOWE

Znaczącym potencjałem rozwoju tego obszaru jest krajobraz. Charakteryzuje się on dużym urzeźbieniem terenu, z licznymi wąwozami i suchymi dolinami, o imponujących walorach widokowych (fot. 1). Wojsławickie wąwozy osiągają długość do 2 km, wycięte w osadach lessowych o stromych lub urwistych zboczach, sięgających wysokości ponad 20 m. Wąwozy te lokalnie nazywane są „debrami” (fot. 2).

Fot. 1. Działy Grabowieckie³¹

W ukształtowaniu terenu gminy można wyodrębnić trzy zasadnicze części biegnące równolegle do siebie w kierunku wschód–zachód. Część środkową stanowi dolina rzeki Wojsławki, która w swym górnym biegu łączy się z lewym dopływem noszącym nazwę Barbarka. Od strony południowej dolina Wojsławki przechodzi w pasmo wzniesień, które stanowią główny masyw Działów Grabowieckich i wznosi się na wysokość powyżej 300 m n.p.m. (teren podnosi się falami). Między grzbietami sąsiednich fal spotyka się znaczne obniżenia w kształcie niecek. Masyw zbudowany jest na podkładzie kredowym, zwanym opoką, który pokrywa warstwa lessu.

³¹ Działy Grabowieckie, <https://przyrodapolska.pl/?s=grabowieckie>

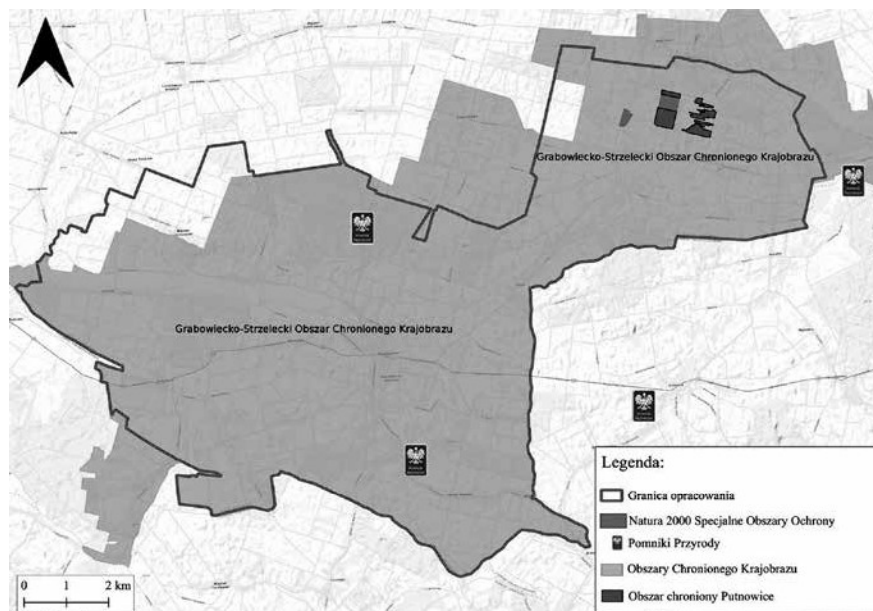
Fot. 2. Wojsławickie wąwozy (debry)³²

OBSZARY I OBIEKTY CHRONIONE

Na terenie gminy Wojsławice formami prawnej ochrony przyrody na podstawie ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku są: obszar włączony do Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 – Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Putnowice” PLH060074, Grabowiecko-Strzelecki Obszar Chronionego Krajobrazu oraz pomniki przyrody (ryc. 6). Do pomników przyrody zalicza się: dwa kasztany jadalne w sąsiedztwie dorodnego buka leśnego, tulipanowiec amerykański oraz nisza źródłiskowa znajdująca się w bocznym odgałęzieniu zakrzaczonego wąwozu na wschód od wsi Majdan Nowy. Obszary chronione zajmują 94% powierzchni gminy. Obszar Chronionego Krajobrazu pełni funkcję łącznika i bufora dla dwóch parków krajobrazowych – Skierbieszowskiego i Strzeleckiego.

³² <https://przyrodapolska.pl>

Ryc. 6. Obiekty i obszary chronione w gminie Wojsławice

Źródło: opracowanie W. Kamińska na podstawie SUiKZP Gminy Wojsławice

OBSZARY I OBIEKTY CHRONIONE

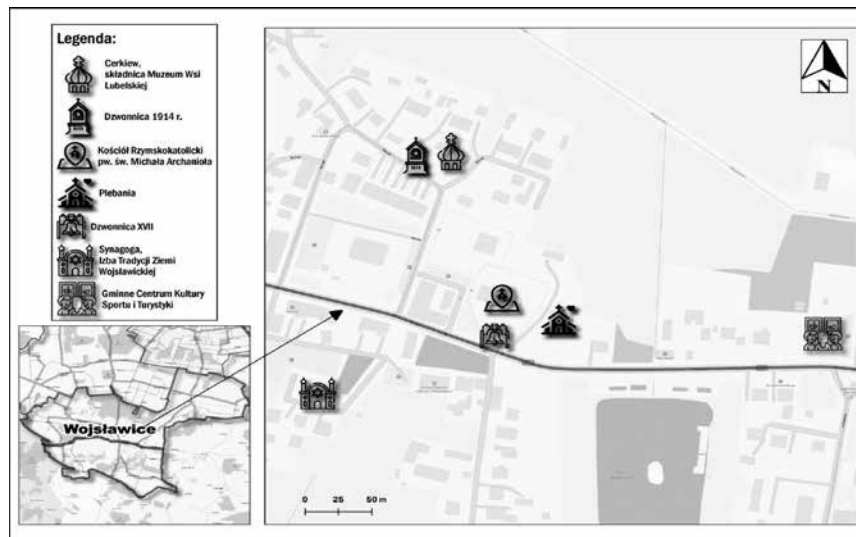
ANALIZA HISTORYCZNA

Na rozwój gminy duży wpływ może mieć jej ciekawa i długa historia. Najstarsze wzmianki o wsi Wojsławice pochodzą z początku XV wieku, kiedy w 1404 roku nazwa miejscowości pojawia się w albumie studentów Uniwersytetu Krakowskiego pochodzących z Wojsławic w diecezji chełmskiej³³. Od ok. 1440 roku Wojsławice znane były jako miasto lokowane na prawie magdeburskim, leżące u zbiegu szlaków komunikacyjnych: z Lublina przez Włodzimierz Wołyński do Łucka i Kijowa oraz z Chełma przez Grabowiec do Bełza i Lwowa. Miasteczko rozbudowywano wzdłuż przedmiejskich ulic wychodzących z naroży kwadratowego rynku o boku 94 m. Wielowiekowa historia Wojsławic wytworzyła specyficzne tradycje i cechy kulturowe,

³³ A. Pilipiuk, *Wojsławice: skarby naszej pamięci. Wspomnienie o miasteczku*, red. i oprac. merytoryczne Andrzej Pilipiuk, Wojsławice 2012.

które są widoczne w obrzędach i tradycji. Mimo długiej i burzliwej historii w gminie zachowały się liczne zabytki (ryc. 7); są one objęte ścisłą ochroną konserwatorską³⁴.

Ryc. 7. Rozmieszczenie najważniejszych obiektów zabytkowych w gminie Wojsławice we wsi Wojsławice

Źródło: opracowanie W. Kamińska

W Wojsławicach zachowały się budynki trzech świątyń – kościoła katolickiego, cerkwi prawosławnej oraz synagogi, rozmieszczone wokół rynku o tradycyjnie średniowiecznym układzie urbanistycznym³⁵. Jest to dość rzadkie zjawisko, zwłaszcza na obszarach wiejskich, aby zachowany został układ urbanistyczny obejmujący rozplanowanie oraz utrzymane w tradycyjnej skali relacje przestrzenne zabudowy miejskiej z XIX–XX wieku, z akcentami monumentalnych zespołów architektonicznych: kościelnego, cerkiewnego i bożniczego³⁶.

Zabytki należące do Wojsławic, to (Skibiński, 1964)³⁷: kościół pw. św. Michała Archanioła wraz z zespołem parku przykościelnego; dzwonnica przykościelna;

³⁴ Ł. Wróblewski, *Znane i nieznanne źródła ilustracyjne dotyczące historii Gminy Wojsławice*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2013, t. 11, s. 265–288.

³⁵ J. von Brandt, *Jakby wczoraj: wspomnienia z Wojsławic i Chełma*, Chełm 2004; J. Banaszak, A. Halicka, *Kompleksowa ocena techniczna budynku zabytkowego na przykładzie plebanii w Wojsławicach*, „Budownictwo i Architektura” 2011, t. 9, nr 2, s. 51–68.

³⁶ K. Stopa, *Ziemia wojsławicka. Jej dzieje, pamiątki, ludzie*, Lublin 1998.

³⁷ S. Skibiński, *Zabytki powiatu chełmskiego Katalog – inwentarz. Część I – Archeologia*, Chełm 1964.

cmentarz parafialny; plebania (budynek jest obecnie nieużytkowany); pięć kapliczek wotywnych: św. Barbary, św. Floriana, św. Michała Archanioła, św. Jana Nepomucena i św. Tekli; cerkiew Kazańskiej Ikony Matki Bożej; dzwonnica przycerkiewna (wybudowana przed I wojną światową), synagoga (od 2020 służy jako Ośrodek Trzech Kultur); nowy cmentarz żydowski (ul. Grabowiecka); drewniane domy podcieniowe (tzw. dom szewca Fawki) przy ul. Rynek 59, wybudowane w latach 20. XX wieku; układ urbanistyczny (XIX–XX) centrum Wojsławic czy wyposażenie wnętrza kościoła pw. Michała Archanioła.

WYDARZENIA KULTURALNE

Potencjał kulturowy gminy, a szczególnie miejscowości Wojsławice, to liczne imprezy kulturalne oraz miejsca kultury³⁸. Warto również zaznaczyć, że polska noblistka, Olga Tokarczuk, w swojej książce *Księgi Jakubowe* wspomina o Wojsławicach, dodając dodatkową warstwę kulturową i literacką do bogactwa tej lokalnej społeczności. Ciekawostką jest także pomnik Jakuba Wędrowycza na ul. Krasnystawskiej, mający 3 m wysokości. Wyrzeźbił go twórca ludowy Ryszard Staiński, częściowo na podstawie rysunków Andrzeja Łaskiego, który jest autorem okładek książek Andrzeja Pilipiuka o Wędrowyczu.

W okresie wakacyjnym w gminie odbywają się imprezy cykliczne:

- Spotkania Trzech Kultur organizowane przez Stowarzyszenie Miłośników Wojsławic,
- Dni Jakuba Wędrowycza, w latach 2006–2008 organizowane przez Stowarzyszenie Panorama Kultur, obecnie przez Stowarzyszenie Miłośników Fantastyki „Cytadela Syriusza”.

Miejsca kultury:

- Gminny Ośrodek Kultury (Wojsławice),
- Gminne Centrum Kultury, Sportu i Turystyki (Wojsławice) w skład GCKSiT wchodzi:
 - Ośrodek Trzech Kultur w Majdanie Ostrowskim
 - Ośrodek Dawnych Kultur i Tradycji w Rożnięcinie
 - Biblioteka Publiczna Gminy w Wojsławicach
 - Izba Tradycji Ziemi Wojsławickiej
 - zbiornik wodny z przyległym terenem, na którym znajduje się siłownia zewnętrzna oraz plac zabaw

³⁸ A. Pilipiuk, *Wojsławice: skarby naszej pamięci. Wspomnienie o miasteczku*, red. i oprac. merytoryczne Andrzej Pilipiuk, Wojsławice 2012.

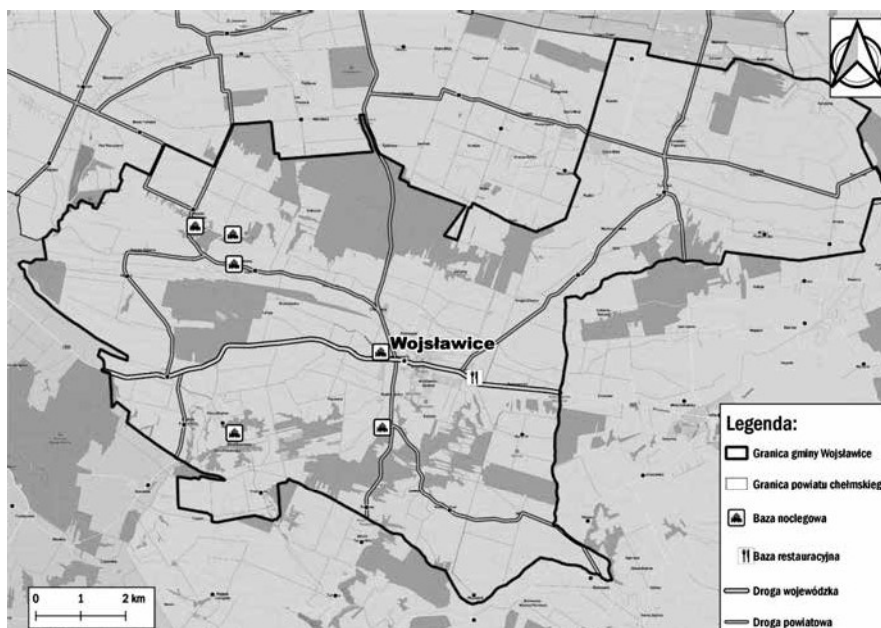
- stadion sportowy
- ścieżka przyrodnicza w Starym Majdanie
- ścieżka edukacyjna w Majdanie Ostrowskim.
- Dom Kultury, Rynek 20 (Wojśławice),
- Ośrodek Kultury i Tradycji Pożarnictwa (Wojśławice-Kolonia),
- Nowa Synagoga w Wojśławicach.

BAZA TURYSTYCZNA

Baza noclegowo-gastronomiczna to głównie gospodarstwa agroturystyczne i pensjonat „Dom pod lipami”, a także Szkolne Schronisko Młodzieżowe. Zdecydowanie zauważa się deficyt lokali gastronomicznych świadczących usługi dla większych grup turystycznych (ryc. 8).

TERENY REKREACYJNE

Ryc. 8. Baza noclegowa w gminie Wojśławice

Źródło: opracowanie W. Kamińska na podstawie materiałów UG

Rozwojowi turystyki służą tereny rekreacyjne wokół źródeł, które są zlokalizowane m.in. w Czarnołożach, w Wojsławicach: ul. Chełmska, ul. Rynek, ul. Grabowiecka, Starym i Nowym Majdanie, Rożęcinnie, Hucie i w Partyzanckiej Kolonii. Tereny z wąwozami zlokalizowane w Wojsławice, Wojsławice-Kolonia, Nowy Majdan, Rożęcina, Stary Majdan, Trościanka, Majdan Ostrowski. Ścieżki edukacyjne zlokalizowane w takich miejscowościach, jak Stary Majdan czy Majdan Ostrowski. Niedawno zostały otwarte dwie kolejne ścieżki edukacyjno-przyrodnicze. Pierwsza z nich to ścieżka „Wojsławickim Wąwozem” w Starym Majdanie, a druga „Przy Szurze” w Majdanie Ostrowskim. Trasa „Wojsławickim Wąwozem” jest w formie pętli i liczy około 2,3 km. Ścieżka rozpoczyna się przy niszy źródłowej i prowadzi przez malowniczy wąwóz leśny. Jar wyróżnia duża głębokość, długość oraz wybijające na jego początku źródła, a także bogate runo sprzyjające występowaniu różnorodnych gatunków grzybów i paproci. Rosną tu chronione i rzadkie gatunki roślin, m.in. miłek wiosenny, goryczka krzyżowa, dziewięciśń pospolity, kilka odmian kokoryczy i wiele innych. Do rozważenia są także ścieżki rowerowe MTB i konne, narciarstwo biegowe, nordic walking.

WYTYCZNE I ROZWIĄZANIA PROJEKTOWE

W koncepcji założono podniesienie poziomu życia mieszkańców gminy Wojsławice poprzez ożywienie społeczno-gospodarcze oraz wielofunkcyjny rozwój gminy. Szczególny nacisk położono na gospodarkę turystyczną, rozwój i modernizację rolnictwa oraz infrastruktury technicznej, przy wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, kulturowego oraz technicznego.

W zakresie wykorzystania naturalnego potencjału w rozwoju rolnictwa proponuje się, by na glebach bardzo dobrej i dobrej jakości kontynuować rolniczy kierunek użytkowania ziemi. Zapewnić utrzymanie i ochronę rolniczej funkcji gleb o klasach bonitacyjnych I, II i III. Mając na uwadze uwarunkowania społeczne i ekonomiczne, zaleca się zmianę gospodarki rolniczej z charakteru surowcowego na przetworzony, ze zwiększonym udziałem wytworzonych produktów finalnych, np. produkcja zdrowej żywności, promowanie tradycyjnych produktów, na które jest coraz większy popyt. To tylko niektóre propozycje służące poprawie efektywności rolnictwa. Należy iść w kierunku gospodarstw specjalistycznych. Ponadto z jednej strony należy odchodzić od nierentownych małoobszarowych gospodarstw na rzecz większych, z drugiej gospodarstwa małoobszarowe ukierunkować na produkcję ekologiczną (owoce i warzywa), uprawę ziół, gospodarstwa agroturystyczne.

Zaplanowano wykorzystanie wielu obszarów leśnych w rozwoju turystyki i rekreacji, edukacji ekologicznej czy w rozwoju branży drzewnej. Warto rozważyć wykorzystanie naturalnych źródeł wody w kierunku rozwoju usług sanatoryjno-uzdrowiskowych.

Zgodnie z zasadami ładu przestrzennego i estetyki zaleca się przede wszystkim stworzenie wielowymiarowej, integrującej przestrzeni funkcjonalnej typu park, amfiteatr, świetlice wiejskie, skwery. Ponadto ważnym aspektem poprawy jakości przestrzeni publicznej jest zwiększenie liczby zakładów służby zdrowia i aptek.

W celu wykreowania przestrzeni służących wypoczynkowi i rekreacji zaproponowano zwiększenie dostępności terenów zieleni z ciekawą ofertą programową, zorganizowanie ruchu na obszarach chronionych, pełne wykorzystanie potencjału przyrodniczego do stworzenia atrakcyjnej oferty aktywnego spędzania czasu wolnego (sport, rekreacja, wypoczynek, turystyka), a tym samym tworzenie warunków do rozwoju działalności gospodarczej, w tym bazy gastronomicznej i noclegowej. Warto też postawić na rozbudowę szlaków pieszo-rowerowych.

Zaleca się lepsze wykorzystanie potencjału Grabowiecko-Strzeleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu oraz Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Putnowice, licznych źródlisk i zbiorników wodnych, jak również malowniczych wąwozów w rozwoju różnorodnych form turystyki. Ważne jest także wdrożenie programów służących rozwojowi agroturystyki i turystyki wiejskiej poprzez szkolenia, warsztaty, pokazy, projekty.

W rozwoju przestrzennym gminy bardzo ważnym rozwiązaniem jest modernizacja istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury technicznej (doprowadzenie sieci kanalizacji do miejscowości nieskanalizowanych, budowę sieci gazowej na terenie całej gminy) oraz wzmocnienie programów odnawialnych źródeł energii. Z kolei poprawa możliwości komunikacyjnych (wybrane ciągi komunikacyjne wymagają modernizacji i napraw) zapewni dalszy rozwój transportu publicznego i wzrost atrakcyjności dla inwestorów. Ważnym aspektem jest zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców (oświetlenie ulic, budowa i modernizacja nawierzchni chodników).

PODSUMOWANIE

Podsumowując, należy stwierdzić, że po przeanalizowaniu walorów przyrodniczych i kulturowych gminy Wojsławice (oczywiście jest to tylko wycinek potencjalnych możliwości) należy proponować dwa główne kierunki jej rozwoju: rolnictwo i turystyka.

Rozwój rolnictwa z wykorzystaniem nowoczesnych technologii pozwoli na zwiększenie wydajności produkcji i opłacalności, a co za tym idzie, będzie generować

większe dochody ludności utrzymującej się z pracy we własnych gospodarstwach rolnych. Dodatkowo podtrzymywanie funkcji rolniczych pozwoli na zachowanie tradycyjnej i pierwotnej funkcji obszarów wiejskich, ale także zatrzymanie procesu rozpraszania zabudowy (a co za tym idzie zapewnienie pełnej infrastruktury). Rozwój bazy przetwórczej dla produkowanych surowców roślinnych i zwierzęcych pozwoli na zwiększenie efektywności i opłacalności gospodarowania.

Rozwój gospodarstw ekologicznych połączonych z produkcją zdrowej i smacznej żywności będzie dodatkowo wspierać rozwój drugiego głównego kierunku rozwoju gminy, jakim jest turystyka wiejska i agroturystyka, generująca m.in. nowe miejsca pracy, oparta na licznych i ciekawych walorach przyrodniczych oraz bogatym dziedzictwie kulturowym³⁹. Warto jednak pamiętać, że rozwój różnych form turystyki na obszarach wiejskich wymaga zachowania ich tożsamości zarówno w zakresie pełnionych funkcji, jak i charakteru krajobrazu, odrębności i oryginalności, zwłaszcza w obecnych czasach globalizacji. A ukierunkowanie wybranych gospodarstw na rolnictwo ekologiczne pozwoli zachować unikalne siedliska obszarów chronionych, zwłaszcza Grabowiecko-Strzeleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu i Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk Putnowice oraz licznych źródeł i zbiorników wodnych w nienaruszonym stanie.

Zaproponowanie w koncepcji dodatkowych rozwiązań w formie poprawy jakości i zasięgu infrastruktury technicznej podniesie w sposób bezpośredni jakość życia mieszkańców, pozwalając zlikwidować zbiorniki bezodpływowe, chroniąc tym samym środowisko przyrodnicze gminy.

Realizacja tych kierunków przyczyni się niewątpliwie do poprawy jakości życia mieszkańców oraz ożywienia społeczno-gospodarczego gminy Wojsławice, zwiększy się nie tylko atrakcyjność turystyczna, ale także inwestycyjna, gwarantując lokalnym wspólnotom oraz przyjezdnym optymalne warunki do zamieszkania, rozwoju, pracy oraz wypoczynku, a wzrost atrakcyjności i promowanie gminy na tle regionu pozwoli zatrzymać młodych, a nawet zainteresować nowych mieszkańców gminy zamieszkaniem na jej obszarze.

SŁOWA KLUCZOWE:

Wojsławice, wielofunkcyjny rozwój gminy, ochrona funkcji rolniczych, turystyka, walory przyrodnicze i kulturowe

³⁹ A. Bartkowiak, P. Bartkowiak, *Rolnictwo ekologiczne w świetle realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego*, Wyd. Sieć Badawcza Łukasiewicz – Poznański Instytut Technologiczny 2008, t. 53, nr 3, s. 6–9.

Изложение

Природно-культурный потенциал и развитие туризма в гмине Войславице

Цель исследования – проанализировать внешние и внутренние условия пространственного развития гмины Войславице, сформулировать ориентиры и определить направления ее развития. В качестве основной цели было определено улучшение жизни населения за счет общего многостороннего развития гмины. После оценки природных и культурных ценностей были предложены два основных направления развития: сельское хозяйство с использованием современных технологий и перерабатывающей базы для производимого растительного и животного сырья и туризм. Используя и продвигая природные и культурные ценности гмины, можно создать интересный туристический продукт, часто привлекая производителей и поставщиков услуг из региона в соответствии с концепцией многофункционального сельского развития. Улучшение качества общественных пространств, модернизация или строительство технической инфраструктуры были признаны вспомогательными направлениями, особенно для развития туризма. Реализация этих направлений, несомненно, будет способствовать улучшению качества жизни жителей и социально-экономическому возрождению гмины Войславице в соответствии с концепцией многофункционального развития сельских территорий.

Ключевые слова:

Войславице, многофункциональное развитие гмины, защита сельскохозяйственных функций, туризм, природные и культурные ценности

ABSTRACT

NATURAL AND CULTURAL POTENTIAL AND TOURIST DEVELOPMENT OF THE WOJŚLAWICE COMMUNE

The aim of the study was to analyze the external and internal conditions of spatial development of the Wojsławice commune, to formulate guidelines and determine its development directions. The main goal was to improve the lives of the population through the general, multi-faceted development of the commune. After assessing the natural and cultural values, two main directions of development were proposed: agriculture with the use of modern technologies and a processing base for the pro-

duced plant and animal raw materials, and tourism. By using and promoting the natural and cultural values of a commune, it is possible to create an interesting tourist product, often involving producers and service providers from a given region in accordance with the concept of multifunctional development of rural areas. Improving the quality of public spaces and modernizing or building technical infrastructure were considered as supporting directions, especially the development of tourism. The implementation of these directions will undoubtedly contribute to improving the quality of life of residents and the socio-economic revival of the Wojsławice commune, in line with the concept of multifunctional development of rural areas.

KEYWORDS:

Wojsławice, multifunctional development of the commune protection of agricultural functions, tourism, natural and cultural values

AUTORZY:

prof. dr hab. Wojciech Lipiński – zatrudniony w Akademii Nauk Stosowanych w Chełmie, specjalista z zakresu rolnictwa oraz kształtowania i ochrony środowiska przyrodniczego.

prof. dr hab. Halina Lipińska – zatrudniona w Zakładzie Studiów Krajobrazowych i Gospodarki Przestrzennej UP w Lublinie. Jej działalność naukowa koncentruje się wokół ekosystemów trawiastych i ich roli w produkcji paszy, ochronie krajobrazu, gleb, wód i klimatu oraz innych usług ekosystemowych, ale także obejmuje problemy dotyczące środowiska zamieszkania człowieka na obszarach wiejskich, suburbanalnych oraz miejskich.

dr inż. Agnieszka Kępkowicz – zatrudniona w Zakładzie Studiów Krajobrazowych i Gospodarki Przestrzennej UP w Lublinie. Jej badania koncentrują się na kwestiach studiów krajobrazowych, rozwoju suburbiów oraz kształtowania przestrzeni publicznej i ich implikacjach dla środowiska, dobrostanu i relacji społecznych.

dr Małgorzata Szymańska – zatrudniona w UMCS w Lublinie, specjalista z zakresu prawa.

Weronika Kamińska, Agata Wrona, Rozalia Sowisz, Karolina Jaszczuk, Rozwałka Karolina – studentki stacjonarnych studiów drugiego stopnia na kierunku gospodarka przestrzenna w Uniwersytecie Przyrodniczym w Lublinie, aktywnie uczestniczące w badaniach realizowanych w Zakładzie Studiów Krajobrazowych i Gospodarki Przestrzennej w ramach działalności Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej.

Uczestnicy konferencji podczas sesji terenowej